

Zelfverdediging tegen niet-statelijke entiteiten¹

door

MAJOR MR. F.M. KOKS

Inleiding

Het internationale recht op het gebied van zelfverdediging is in ontwikkeling. Een van de ontwikkelingen is zogenaamd preëemptief optreden, waarover eerder in het MRT geschreven is.² Hierbij is de vraag hoever de grens van zelfverdediging mag worden opgerekt ten aanzien van tijd en dreiging. Een andere ontwikkeling betreft de aard van de actoren die betrokken zijn bij zelfverdediging. Het gaat daarbij om de vraag in hoeverre het mogelijk is om op basis van zelfverdediging geweld te gebruiken tegen niet-statelijke entiteiten. Een complicerende factor bij deze vraag is het feit dat niet-statelijke entiteiten zich vrijwel altijd op het grondgebied van een andere staat bevinden.

Deze bijdrage gaat in op de vraag of, en zo ja onder welke voorwaarden, zelfverdediging tegen geweld van niet-statelijke entiteiten mogelijk is op het grondgebied van een andere staat. Daarbij zal eerst ingegaan worden op de mogelijkheid tot zelfverdediging tegen niet-statelijke entiteiten en vervolgens op de mogelijkheden voor het optreden op het grondgebied van een andere staat.

Zelfverdediging tegen niet-statelijke entiteiten

De eerste vraag die moet worden beantwoord, is of zelfverdediging toegestaan is tegen niet-statelijke entiteiten. Het internationale recht is met name gericht op staten. Het belangrijkste document ten aanzien van de legaliteit van geweldgebruik, namelijk het Handvest van de Verenigde Naties (Handvest), is gericht op statelijke actoren. Het geweldverbod in het Handvest is expliciet gericht tot staten en ziet op de verhouding tot andere staten. Het recht van zelfverdediging van artikel 51 Handvest moet gezien worden als uitzondering op het geweldverbod van artikel 2 lid 4 Handvest,³ zodat gesteld kan worden dat ook de uitoefening van het recht van zelfverdediging gericht is op verdediging tegen andere staten, namelijk staten die het geweldverbod van artikel 2 lid 4 geschonden hebben. Dit uitgangspunt geeft aan dat zelfverdediging in de eerste plaats een recht is dat kan worden ingeroepen tegen staten. Het is dan ook niet zonder meer gezegd dat zelfverdediging ook betrekking heeft op niet-statelijke entiteiten.

Er bestaan twee visies over de legaliteit van zelfverdediging tegen niet-statelijke entiteiten. De eerste benadering gaat uit van de klassieke opvatting dat zelfverdediging alleen bedoeld is om te worden ingeroepen tegen staten. Hierbij wordt de nadruk gelegd op de strekking van het geweldverbod, dat zoals hiervoor gezegd alleen gericht is tegen staten. Een belangrijk argument voor deze benadering is dat ‘armed attack’ een gekwalificeerde vorm van agressie is (getuige de Franse tekst van artikel 51 Handvest: ‘une aggression ar-

¹ Deze bijdrage is gebaseerd op de scriptie “Zelfverdediging tegen niet-statelijke entiteiten, onderzoek naar de mogelijkheden van het recht van zelfverdediging tegen niet-statelijke entiteiten op het grondgebied van een andere staat” Universiteit Leiden, Universiteit van Amsterdam mei 2004.

² Voetelink, J.E.D., Rechtmatigheid van geweldgebruik tussen staten in de 21e eeuw: Een momentopname in MRT 2006, p. 81 e.v.

³ ICJ 27-06-1986 Case concerning military and paramilitary activities in and against Nicaragua (merits), para. 193; ICJ 08-07-1996 Advisory Opinion on legality of the threat or use of nuclear weapons, para. 38.

mée’) en dat agressie alleen door een staat gepleegd kan worden (getuige de definitie van agressie⁴).

De tweede benadering gaat ervan uit dat het recht van zelfverdediging wel rechtstreeks tegen een niet-statelijke entiteit kan worden ingeroepen. Daarbij wordt onder andere gewezen op het verschil tussen de tekst van artikel 2 lid 4 en artikel 51 Handvest. Waar artikel 2 lid 4 het duidelijk heeft over het geweldverbod van de ene staat ten opzichte van de andere staat, geeft artikel 51 alleen aan dat het recht van zelfverdediging een recht van staten is, maar zwijgt over het object van die zelfverdediging. Alhoewel het recht van zelfverdediging van artikel 51 in eerste instantie gericht is op geweld van andere staten, lijkt de mogelijkheid open te blijven voor zelfverdediging tegen andere entiteiten dan staten.

Het inroepen van het recht van zelfverdediging tegen niet-statelijke entiteiten is met name actueel geworden door de toename van terroristische aanvallen met een internationaal karakter. Het meest in het oog springende voorbeeld daarvan zijn de aanvallen van 11 september 2001 in New York en Washington. De Veiligheidsraad reageerde hierop met resolutie 1368 (2001). In deze resolutie wordt het recht van zelfverdediging genoemd in verband met terroristische aanvallen. De resolutie spreekt weliswaar niet van een ‘armed attack’ en stelt ook niet met zoveel woorden dat zelfverdediging in deze situatie is toegestaan, maar het duidt er wel op dat het recht van zelfverdediging ook erkend wordt in relatie tot niet-statelijke entiteiten, in casu terroristen.

Dit was overigens niet de eerste keer dat de Veiligheidsraad zelfverdediging in verband bracht met niet-statelijke entiteiten. In resolutie 241 (1967) over de situatie in Congo, worden “armed attacks” toegeschreven aan “foreign forces of mercenaries”. Ondanks dat zelfverdediging niet met zoveel woorden genoemd wordt, wordt door het gebruik van het specifieke begrip ‘armed attack’ wel gerefereerd aan artikel 51. Ook in resolutie 837 (1993) over de situatie in Somalië, gebruikt de Veiligheidsraad het begrip ‘armed attack’ in relatie tot niet-statelijke entiteiten.

Ook de Nederlandse Adviesraad Internationale Vraagstukken en de Commissie van Advies inzake Volkenrechtelijke Vraagstukken zien mogelijkheden om zelfverdediging uit te oefenen tegenover niet-statelijke entiteiten. Zij verwoorden dat als volgt: “Wil een beroep op zelfverdediging gerechtvaardigd zijn dan moet er sprake zijn van een gewapende aanval. Het begrip ‘gewapende aanval’ betreft niet alleen een aanval van strijdkrachten van een staat op een andere staat. De terroristische aanvallen van 11 september 2001 waren een ‘situation equivalent to an armed attack’ waarop in zelfverdediging mocht worden gereageerd.”⁵; en in relatie tot zogenaamde falende staten, waarbij dus geen sprake kan zijn van een aanval door de staat: “In het geval van een falende staat is er geen sprake van een gewapende aanval door die staat. Wel kan er sprake zijn van een gewapende aanval georganiseerd vanuit die staat, c.q. vanaf het grondgebied van die staat. Het recht op zelfverdediging heeft ook betrekking op dergelijke aanvallen.”⁶

Concluderend kan gesteld worden dat door recente ontwikkelingen de klassieke legalistische opvatting dat het recht van zelfverdediging alleen van toepassing is tussen staten, niet (meer) houdbaar is en dat het recht van zelfverdediging ook erkend wordt tegenover niet-statelijke entiteiten. Voorwaarde blijft uiteraard wel dat er sprake is van een gewapende aanval door deze entiteiten. De vraag wanneer er sprake is van een gewapende aanval door een niet-statelijke entiteit valt buiten het bestek van deze bijdrage.

⁴) UN General Assembly resolution 3314 (XXIX) “Definition of Aggression”, artikel 1.

⁵) AIV advies 36 (preëemptief optreden), p. 16.

⁶) AIV advies 35 (falende staten), p. 59.

De rol van de ‘gaststaat’

Een staat kan op twee manieren betrokken zijn bij een gewapende aanval vanaf zijn grondgebied. Onder bepaalde (hier niet te bespreken) voorwaarden kan een gewapende aanval van een niet-statelijke entiteit toegerekend worden aan een staat. In dat geval kan de zelfverdediging (mede) gericht zijn tegen die staat. Er is in dat geval sprake van een klassieke vorm van interstatelijke zelfverdediging. Als de gewapende aanval van de niet-statelijke entiteit niet toegerekend kan worden aan de ‘gaststaat’, is zelfverdediging in principe wel mogelijk tegen de niet-statelijke entiteit die vanaf het grondgebied van een andere staat (de ‘gaststaat’) opereert, maar niet tegen de ‘gaststaat’ zelf. De uitoefening van het recht van zelfverdediging kan in dat geval in conflict komen met de internationale verplichting zich te onthouden van schending van de territoriale integriteit van een staat en de plicht om zich niet te mengen in interne aangelegenheden, zoals vastgelegd in artikel 2 lid 4 en lid 7 Handvest en in de *Friendly Relations Declaration*.⁷ Dat het niet vanzelfsprekend is dat zelfverdediging tegen niet-statelijke entiteiten zonder meer kan worden uitgeoefend op het grondgebied van een andere staat, valt te illustreren met het voorbeeld dat de verantwoordelijken voor de aanslag van 11 september 2001 zich niet in Afghanistan maar in een Europees land zouden hebben opgehouden. In dat geval zou het ondenkbaar zijn geweest dat Amerikaanse troepen met een beroep op zelfverdediging militaire acties op het grondgebied van Europese staten zouden uitvoeren zonder hun toestemming. De uitoefening van zelfverdediging tegen een niet-statelijke entiteit op het grondgebied van een andere staat waaraan de gewapende aanval van de niet-statelijke entiteit niet toegerekend kan worden, vereist een eigen internationaal-rechtelijke legitimatie.

Grondslag voor optreden

Er bestaan in de juridische doctrine twee verschillende benaderingen voor deze internationaal-rechtelijke legitimatie voor de toepassing van het recht van zelfverdediging op het grondgebied van een andere staat. De eerste benadering vereist dat staten zich beroepen op ‘*state of necessity*’, zoals dat is neergelegd in de ‘*draft articles*’ van de *International Law Commission*.⁸ Deze benadering wordt onderbouwd met het principiële onderscheid tussen zelfverdediging en ‘*state of necessity*’, dat gebaseerd is op de verantwoordelijkheid van de staat waartegen het wordt ingeroepen. Indien deze staat verantwoordelijk is voor het geweld waartegen wordt geageerd, is er sprake van zelfverdediging en indien deze staat niet verantwoordelijk is, is er sprake van ‘*state of necessity*’.⁹

De tweede benadering gaat ervan uit dat de aangevallen staat zich ook jegens de ‘gaststaat’ kan beroepen op zelfverdediging en dat hiervoor geen beroep gedaan hoeft te worden op ‘*state of necessity*’.

Dit doctrinaire onderscheid heeft consequenties voor de toepassing van het recht van zelfverdediging op het grondgebied van een andere staat. Zo beperkt de legitimatie op grond van ‘*state of necessity*’ in sommige opzichten de uitoefening van het recht van zelfverdediging. Het kent heel specifieke voorwaarden, die zich moeilijk verhouden met de uitoefening van zelfverdediging, zoals de beperking van de mogelijkheid van collectieve

⁷ UN General Assembly resolution 2625 (XXV) Declaration on principles of international law concerning friendly relations and co-operation among states in accordance with the charter of the United Nations.

⁸ Draft articles on Responsibility of States for internationally wrongful acts adopted by the International Law Commission at its fifty-third session (2001).

⁹ Ago, R., Addendum to eighth report on state responsibility in Yearbook of the International Law Commission, volume II part 1, 1980, p. 53.

zelfverdediging¹⁰ en het verbod om een regel van dwingend recht (*ius cogens*), zoals het geweldsverbod, te schenden. Dit maakt een beroep op ‘*state of necessity*’ ongeschikt om zelfverdediging op het grondgebied van een andere staat mee te legitimeren. Ook in de praktijk beroepen staten zich over het algemeen niet op ‘*state of necessity*’, maar op zelfverdediging om hun geweldsgebruik tegen niet-statelijke entiteiten te legitimeren.¹¹ Een recent voorbeeld waarbij toepassing van geweld op het grondgebied van een andere staat op grond van zelfverdediging als zelfstandige rechtsbasis geaccepteerd lijkt te worden, zijn de Amerikaanse acties naar aanleiding van de aanslagen in Nairobi en Dar es Salaam, op het grondgebied van respectievelijk Afghanistan en Sudan. De Verenigde Staten beriepen zich hierbij op zelfverdediging.¹² De Veiligheidsraad nam geen resolutie aan naar aanleiding van deze acties van de Verenigde Staten en de reacties van andere staten waren verdeeld. Met name het optreden in Sudan werd door sommige staten veroordeeld, op basis van discutabele legitimiteit van het doel. Dit betrof echter met name een feitelijke kwestie en niet zozeer een juridische. Het optreden in Afghanistan kreeg meer instemming.¹³

Afwijzing van een beroep op zelfverdediging voor geweldsgebruik op het grondgebied van een andere staat lijkt niet zozeer gebaseerd te zijn op de juridische grondslag, te weten zelfverdediging, maar op de toepassing hiervan. Het feit dat zelfverdediging als rechtsbasis kan dienen, wil namelijk nog niet zeggen dat het ook in alle gevallen toegepast kan worden. De staat die zich op zelfverdediging beroept, zal zich aan de voorwaarden voor uitoefening daarvan moeten houden, te weten noodzakelijkheid en proportionaliteit; niet alleen tegenover de niet-statelijke entiteit waartegen zelfverdediging wordt ingeroepen, maar ook tegenover de staat op het grondgebied waarvan de zelfverdediging wordt uitgeoefend.

Noodzakelijkheid en proportionaliteit

De vereisten van noodzakelijkheid en proportionaliteit kennen in hun toepassing ten aanzien van niet-statelijke entiteiten een aantal eigen karakteristieken. Daarnaast spelen noodzakelijkheid en proportionaliteit ook een rol ten opzichte van de ‘gaststaat’ op het grondgebied waarvan de zelfverdediging wordt uitgeoefend.

Tegenover de niet-statelijke entiteit

De eis van noodzakelijkheid beperkt zelfverdediging tot het afwenden van de gewapende aanval. Geweldsgebruik dat verder gaat dan noodzakelijk is voor afwending, is vergeldend van karakter. Bij interstatelijke zelfverdediging betekent deze beperking niet dat een verdedigende staat bij de grens moet stoppen. De eis van noodzakelijkheid laat toe dat het vijandelijke leger over de grens wordt achtervolgd en vernietigd.¹⁴ Bij analoge toepassing op niet-statelijke entiteiten houdt dit in dat de capaciteit van de entiteit om nog langer een gevaar te vormen voor de aangevallen staat vernietigd kan worden. Bij een entiteit die geheel of voornamelijk is ingericht op het uitvoeren van aanvallen, kan dit betekenen dat de

¹⁰ Schachter, O., *The lawful use of force by a state against terrorists in another country* in *Israel yearbook on human rights*, volume 19, 1989, p. 228.

¹¹ bijvoorbeeld de Israëlische actie in Entebbe 1976, Israëlische actie in Libanon 1982, Turkse acties in Noord-Irak, Amerikaanse actie in Sudan en Afghanistan 1998.

¹² Brief van de permanente vertegenwoordiger van de V.S. aan de voorzitter van de Veiligheidsraad, S/1998/780.

¹³ zie onder meer Schmitt, M.N., *Counter terrorism and the use of force in Israel* *yearbook on human rights*, volume 32, 2002, p. 85; O’Connell, *Lawful responses to terrorism*, University of Pittsburgh, <http://jurist.law.pitt.edu/forum/forumnew30.htm> (juni 2006).

¹⁴ Simma, B., *The charter of the United Nations: a commentary*, 2002, p. 805; Dinstein, Y., *War, Aggression and Self-defence*, 2001, p. 210-211.

noodzakelijkheid tot zelfverdediging met zich meebrengt dat de entiteit vernietigd wordt.

Een ander aspect van noodzakelijkheid is de onmiddellijkheid van de reactie. De betrokkenheid van een 'gaststaat' kan invloed hebben op de onmiddellijkheid van een zelfverdedigingsactie. Zo zal tijd nodig zijn om de noodzakelijkheid tegenover de 'gaststaat' vast te stellen. Het ligt namelijk voor de hand om eerst te proberen de 'gaststaat' te bewegen zijn verantwoordelijkheid te nemen door op te treden tegen de gewelddadige elementen op zijn grondgebied. Pas wanneer blijkt dat de 'gaststaat' niet bij machte is om op te treden of de 'gaststaat' blijk geeft niet op te willen treden, ontstaat de noodzakelijkheid voor de aangevallen staat om geweld in zelfverdediging toe te passen. Hier ontstaat dus een spanningsveld tussen noodzakelijkheid en onmiddellijkheid.

Proportionaliteit kan met name in relatie tot niet-statelijke entiteiten vragen oproepen. Een staat die een groot leger en geavanceerde wapens inzet tegenover een entiteit van geringe omvang en relatief primitieve wapens, lijkt op het eerste gezicht disproportioneel. Proportionaliteit houdt echter in dat de hoeveelheid en soort geweld beperkt blijft tot dat wat noodzakelijk is om het doel van de zelfverdediging te bewerkstelligen. Als die noodzakelijkheid vereist dat een niet-statelijke entiteit vernietigd wordt, dan is het dus goed mogelijk dat de verdedigende staat aanzienlijk meer geweld gebruikt dan de entiteit waartegen verdedigd wordt. De gebruikte middelen en methoden ter uitvoering van zelfverdediging kunnen dus disproportioneel zijn ten opzichte van de geïncasseerde gewapende aanval.¹⁵

Tegenover de 'gaststaat'

Bij klassieke interstatelijke zelfverdediging wordt de noodzakelijkheid en proportionaliteit alleen ten opzichte van de andere staat toegepast. Bij zelfverdediging tegen niet-statelijke entiteiten speelt echter ook de relatie tot de 'gaststaat' een rol. Met name de eis dat er geen alternatieven moeten zijn voor geweldsgebruik en de eis van proportionaliteit zijn daarbij van belang. Bij zelfverdediging tegen een niet-statelijke entiteit gaat het met name om de mogelijkheden die de 'gaststaat' heeft om de entiteit aan te pakken. Daarnaast spelen ook de acties van de 'gaststaat' een rol die zijn ondernomen in het kader van de internationaal-rechtelijke verplichting om niet toe te staan dat het territorium gebruikt wordt om andere staten te bedreigen.¹⁶ Indien de 'gaststaat' in de gelegenheid is om effectief op te treden tegen de entiteit op zijn grondgebied, dan neemt dat de noodzaak voor zelfverdediging bij de aangevallen staat weg. In het geval dat de 'gaststaat' al het mogelijke heeft geprobeerd om op te treden tegen de entiteit, maar dit geen resultaat heeft gehad, kan er een noodzaak voor zelfverdediging ontstaan voor de aangevallen staat.

De vraag die zich hierbij voordoet is in welke mate de aangevallen staat verplicht is om te voorkomen dat de 'gaststaat' niet bij machte is om effectief op te treden. Bestaat er met andere woorden naast de negatieve verplichting om zich te onthouden van activiteiten die een beroep op zelfverdediging op het grondgebied van 'gaststaat' noodzakelijk maken, ook een positieve verplichting om te bewerkstelligen dat de 'gaststaat' bij machte is om effectief op te treden. De negatieve verplichting houdt in dat de aangevallen staat de 'gaststaat' niet mag hinderen bij de bestrijding van de entiteit op zijn grondgebied. Doet de staat dat toch, dan kan bezwaarlijk gesproken worden van een gerechtvaardigd beroep op noodzakelijkheid tot zelfverdediging. Een positieve verplichting ligt niet zozeer voor de hand, omdat het in eerste instantie de verplichting van de 'gaststaat' is om op te treden tegen de

¹⁵ Ago, R., Addendum to eighth report on state responsibility in Yearbook of the International Law Commission, volume II part 1, 1980, p. 69; Schmitt, M.N., Counter terrorism and the use of force in Israel yearbook on human rights, volume 32, 2002, p. 74.

¹⁶ Corfu Channel Case, ICJ reports 1949, p. 22.

entiteit op zijn grondgebied. Toch is het verdedigbaar dat de aangevallen staat de ‘gaststaat’ behulpzaam moet zijn bij het effectief bestrijden van de entiteit, voordat met een beroep op de noodzakelijkheid van de zelfverdediging het grondgebied van de ‘gaststaat’ geschonden kan worden. Als de aangevallen staat bijvoorbeeld informatie heeft die tot aanhouding kan leiden van de verantwoordelijken, maar nalaat dit aan de ‘gaststaat’ te verstrekken, kan bezwaarlijk gesproken worden van het uitputten van alternatieven.

Een gebrek aan optreden hoeft niet alleen te bestaan uit het zelf niets of niet voldoende ondernemen tegen de entiteit, maar kan mede bestaan uit het afwijzen van hulp van de aangevallen staat. Als het voor de aangevallen staat duidelijk is dat de ‘gaststaat’ niet voornemens is om effectief op te treden tegen de entiteit, dan zal van assistentie geen sprake kunnen zijn en kan een gerechtvaardigd beroep op de noodzakelijkheid van zelfverdediging worden gedaan. Ook als direct overduidelijk is dat de ‘gaststaat’ niet bij machte zal zijn om zelfstandig of met hulp de entiteit te bestrijden, zal het niet nodig zijn om de ‘gaststaat’ eerst in de gelegenheid te geven om zelf op te treden. Een alternatief moet namelijk wel reëel zijn, anders zou het recht van zelfverdediging uitgehold worden.¹⁷

Samengevat betekent dit dat als de ‘gaststaat’ niet effectief is (of klaarblijkelijk zal zijn) in het bestrijden van de entiteit op zijn grondgebied, ook niet nadat de aangevallen staat hulp heeft aangeboden, dan wel dat deze is afgewezen, de aangevallen staat zich tegenover de ‘gaststaat’ kan beroepen op de noodzakelijkheid van zelfverdediging. Het is daarbij niet van belang of de ineffectiviteit van de bestrijding van de entiteit gebaseerd is op de onmogelijkheid of de onwil van de ‘gaststaat’ om op te treden.

Conclusie

De klassieke benadering dat zelfverdediging gereserveerd is voor optreden tegen staten, heeft geen internationaal-rechtelijk antwoord op de mogelijkheid dat een gewapende aanval plaatsvindt door een andere entiteit dan een staat. Dit creëert een leemte die bestaat uit het ontbreken van een juridische basis voor geweldsgebruik tegen geweld van niet-statelijke entiteiten dat kwalificeert als een gewapende aanval, maar dat niet is toe te rekenen aan de ‘gaststaat’. Deze benadering is dan ook moeilijk te handhaven in de huidige internationale rechtspraktijk.

De opvatting dat zelfverdediging wel zelfstandig mogelijk is tegen niet-statelijke entiteiten kan gebaseerd worden op interpretatie van het Handvest, de statenpraktijk en Veiligheidsraadresoluties. Met name verschillende Veiligheidsraadresoluties en recente statenpraktijk duiden erop dat zelfverdediging tegen niet-statelijke entiteiten niet alleen mogelijk is, maar ook steeds duidelijker internationaal-rechtelijk erkend wordt. Hieruit kan dan ook geconcludeerd worden dat zelfverdediging als juridische basis voor optreden tegen niet-statelijke entiteiten in het internationale recht mogelijk is.

Op doctrinaire gronden kan betoogd worden dat staten zich op ‘*state of necessity*’ moeten beroepen indien zij zelfverdediging willen uitoefenen op het grondgebied van een andere staat. Een dergelijk vereiste mag echter niet het recht op zelfverdediging onmogelijk maken. Dit is inherent aan de erkenning van de mogelijkheid van zelfverdediging tegen niet-statelijke entiteiten. Als het recht van zelfverdediging namelijk niet geëffectueerd kan worden, heeft de erkenning van het recht van zelfverdediging tegen niet-statelijke entiteiten geen inhoudelijke waarde. Op grond van de beperkingen van een beroep op ‘*state of necessity*’, de al dan niet expliciete erkenning in de statenpraktijk en de ruimte die het Handvest biedt, moet zelfverdediging als voldoende rechtsbasis geaccepteerd worden voor optreden

¹⁷⁾ Schachter, O., *International law in theory and practice*, 1991, p. 152.

op het grondgebied van de 'gaststaat'. Dit betekent nog niet dat het recht van zelfverdediging tegen niet-statelijke entiteiten op eenzelfde wijze als tegen staten kan worden uitgeoefend. De betrokkenheid van een 'gaststaat' heeft wel degelijk gevolgen voor de uitoefening van het recht van zelfverdediging. De gevolgen van de betrokkenheid van een 'gaststaat' zullen met name tot uitdrukking komen in een andere toepassing van de vereisten van noodzakelijkheid en proportionaliteit. Zo moet zelfverdediging niet alleen noodzakelijk zijn ten opzichte van de niet-statelijke entiteit, maar moet ook de uitoefening daarvan op het grondgebied van de 'gaststaat' noodzakelijk zijn.

Weliswaar wordt in dit verband gesproken in termen van de bekende internationaal-rechtelijke voorwaarden voor zelfverdediging, maar de invulling daarvan krijgt een nieuwe dimensie. Het gebruik van het grondgebied van een derde staat is bij zelfverdediging tegen niet-statelijke entiteiten een kenmerkend aspect. Dit heeft tot gevolg dat bij de toepassing van de voorwaarden voor zelfverdediging, overwegingen ten aanzien van de 'gaststaat' een belangrijke plaats krijgen. De betrokkenheid van een 'gaststaat' vereist dus geen andere voorwaarden, maar wel een andere invulling van de reeds bestaande internationaal-rechtelijke voorwaarden voor zelfverdediging.
